

BETT & ETIKETT

Vad vill du uppnå med din betsling? Bestäm dig innan du väljer betstyp och storlek. Veterinären **Ylva Rubin** förklarar hur.

NÄR HÄSTEN trivs går den med stilla och slutna mun runt bettet.

Veterinären Ylva Rubin har inriktat sig på hästens tänder och bettanpassning. Hon vill själv att bettet ska ha så lite påverkan som möjligt när hon inte rör tyglarna.

– Utan bakgrundsbrus är det lättare att hita vettiga kommunikationsvägar, säger hon.

Ylva förespråkar brett som är väl anpassade och som är ganska smala och korta. På så sätt ligger de rakt och stilla i munnen på hästen.

– Ju mindre bettet är desto lättare har det att få plats. Ett långt, ledat brett faller framåt som ett ”v” och tar upp en större yta i munhålan. Då påverkar det också fler av hästens medfödda reflexer. Den främre delen av munnen är hästens sorteringskammare för mat och där finns massor av nerver, förklarar hon.

Målet är att hästen ska gå med stilla och slutna mun runt bettet.

– Tittar man på ett hästskelett så ser det ut att finnas mycket plats. Men du ska veta att tungan är stor och fyller ut hela utrymmet. Är bettet för tjockt kommer hästen att tvingas gapa. Att den gapar syns inte alltid vid ridning eftersom hästar i viss mån kan gapa med slutna läppar.

Variera brett och nosgrimma

Bästa sättet att undvika bettskador är enligt Ylva att variera både betsling och nosgrimma. Då hinner eventuella småskador läka ut. En akut skada i munnen läker fort, medan en kronisk skada kan ta åtskilliga månader och ibland år att bli av med.

– Munnen är känslig för kroniskt tryck. Varken ben, tänder eller slemhinnor tål långvarig belastning på en och samma punkt.

Hon tycker helst att man ska ha tre olika betslingar att variera mellan – och byta var eller varannan dag. Enklast är att ha varje brett på ett eget huvudlag, ska du hålla på och byta brett på samma träns är risken stor att det slarvas med omväxlingen. Men det behöver inte handla om dyra eller exklusiva grejor, det finns många bra brett på marknaden för under 200 kronor.

– På min egen häst rider jag dressyr på kandar med engelsk nosgrimma,

på tredelat tränsbett med remon-nosgrimma eller på ett rakt syntetbett med eller utan nosgrimma. När jag tömkör eller rider ut använder jag sidepull och då och då rider jag på en rak pelhamstång, berättar Ylva.

Belasta rätt del av munnen

Vid val av betsling är det viktigt att veta vilka delar av hästens mun som belastas. Exempelvis kan ett stångbett som har port, så kallad tungfrihet, trycka hästen över de känsliga lanerna och i gommen.

– I gomtaget finns massor av nerver och om något trycker hästen där kommer den reflexmässigt att gapa. Trycker bettet mot gommen blir nosgrimman kontraproduktiv. Den säger åt hästen att stänga munnen medan bettet säger öppna, förklarar Ylva.

Att belasta tänderna är inte heller lämpligt. Men med ledade brett som sitter illa är en vanlig försvarsmekanism hos hästen att den lyfter upp bettet och håller fast det mellan tänderna.

– Detta sliter givetvis på tänderna och i värsta fall kan hästen få åtrelaterade bekymmer, säger Ylva.

En annan försvarsmekanism när det gör ont är att hästen rullar ihop tungan bakom bettet och pressar det bort från tänderna. Det kan till exempel inträffa om bettet sitter för högt i munnen.

– Om hästen pressar bettet ifrån sig är det vanligt att tungan halkar över. Att då hissa upp bettet ännu mer är helt fel! Gå istället till botten med pro-

blemet och undersök vad det är som utlöser reflexen. Ingen häst vill gå med tungan över bettet, lanerna skadas lätt och undersidan av tungan är dessutom känslig. Men med tiden kan detta tyvärr bli ett invant beteende, säger Ylva.

Inga veck i mungipan

Ett för långt brett som hissar upp för högt i munnen kommer att trycka hästens kind mot tandraden.

– Slemhinnan inne i munnen tål inte trycket utifrån och det blir sårskador, förklarar Ylva.

Det hon själv lär ut går stick i stäv med den gamla sanningen att det ska synas två veck i mungipan på hästen när bettet är passivt.

– Jag vill inte se några veck alls, bettet ska bara stödja lätt mot mungiporna. Annars går hästen med ett ständigt tryck från bettet utan att ryttaren inverkar.

Ytterligare en känslig del i hästens mun är lanerna, det vill säga den tandfria delen av käken. Lanerna saknar ”vadderande” vävnad ovanpå benet vilket gör att de lätt skadas. De är känsliga på samma sätt som våra smalben.

Men om bettet varken får belasta gom, laner eller tänder, vad återstår då?

– Tungan är egentligen ganska bra att belasta. Den består av muskler och tål tryck så länge det inte blir kroniskt. Att hålla i hästen konstant är skadligt oavsett vad du rider på för något, förklarar Ylva. ■

YLVA RUBIN

Ylva Rubin är veterinär och har inriktat sig på hästens munhåla och tänder. Innan hon gick veterinärhögskolan utbildade Ylva sig till stallchef på Flyinge. Hon har även gått som lärling hos tandläkaren Torbjörn Lundström i ett år. Ylva rider själv dressyr på medelsvår nivå och driver sedan åtta år tillbaka Lundens djurhälsa mellan Varberg och Falkenberg. Det är ett företag inriktat på häststandvård och förebyggande verksamhet, till exempel kurser och bettutprovning.

DET ÄR I hästmunnens tandfria del, mellan framtänderna och kindtänderna, som bettet är placerat.

NÅGRA VANLIGA BETTYPER

Här ger Ylva Rubin sin syn på några vanliga bettyper. Hon poängterar att kommentarerna är generaliseringar, en häst kan trivas på ett bett som en annan häst avskyr.

Många bettproblem uppkommer vid ryttarbyten, vilket visar hur otroligt viktig den som håller i tyglarna är.

– Lägg hellre pengar på en bra tränare än på en hög jättedyra specialbett!

Rakt tränsbett

Fördelar: Bettet ligger ganska still i munnen på hästen vilket gör det stabilt, okomplicerat och därmed "förlåtande" mot rytteren. Med ett rakt bett är det inte riktigt lika "kinkigt" att längden är absolut rätt.

– Vi veterinärer ser minst antal bettselrelaterade skador i munnen på hästar med raka bett, säger Ylva.

Det är också svårare för hästen att få upp det raka bettet mellan tänderna och hålla fast det där.

Nackdelar: Är du van vid att rida med ledade bett kan raka bett uppfattas som svårare. Det ger en annan känsla eftersom du inte får samma fördröjning i bettet som om det varit ledat. Dessutom måste man lära sig att ge efter på ytterygeln när man tar i innertygeln. Tänk lite cykelstyre i början.

Tips: Rider du med rakt bett utan nosgrimma? Då kan rytteren ibland uppleva att bettet åker in i munnen när han eller hon tar i tygeln. Stabilisera bettet med hjälp av en rem under hakan.

Tvådelat tränsbett

Fördelar: Tvådelade bett är inget Ylva och andra munhålespecialister rekommenderar, eftersom de lätt får en nypande "nötknäppareffekt" i munnen. En nöjd, äldre häst som alltid gått på tvådelat kan givetvis ridas på bettyperna då och då. Men var medveten om att skaderisken är större.

Rakt tränsbett

Tvådelat tränsbett

Tredelat tränsbett

Rak pelhamstång

Nackdelar: Rytteren blir väldigt stark och bettet kan, inte minst om det är för långt, nypa till kring tandraderna så att hästens kindslemhinna trycks mot de vassa kindtänderna. Ett långt bett kan även ställa sig upp i munnen och trycka hästen i gommen.

Tips: Hästar är vanedjur. Har du en äldre häst som gått på tvådelat bett och du vill byta – fasa ut det gamla bettet långsamt. Byt inte bett mitt i tävlings-såsongen om inte problemen är akuta.

Tredelat tränsbett

Fördelar: Många ryttere upplever ett ledat bett som trevligare att rida på än ett rakt. Om det tredelade bettet är väl tillpassat ligger det dessutom lika bra i hästens mun. Bettet lägger sig mjukare över tungan än ett tvådelat bett.

Nackdelar: Ett ledat bett kräver noggrannare tillpassning än ett rakt. Det finns flera olika utformningar av mellandel och vissa av dem kan tyvärr

KANDAR
Ylva anser att bridongbettet ska få plats innanför stängens överskänklar.

sarga tungan. Mellandelen får varken vara för lång eller för kort. Är den för kort kan det bli nötknäppareffekt och är den för lång kan mittenleden hamna i mungipan och nypas. Ylvas erfarenhet är att hästar trivs bäst med en äggformad mellandel.

Tips: Har du provat in bettet rätt kan du ha samma storlek på kandarbridongen som på tränsbettet.

Rak pelhamstång

Fördelar: Om hästen blir stark när du exempelvis hoppar kan det vara bättre att byta till ett bett som ger större genomslag, men som fortfarande är snällt, än att slita och dra. Den klassiska pelhamstången är då ett bra alternativ. Stången bör vara oledad och sakna port.

Nackdelar: Stångens hävstångsverkan gör att den ger mer utväxling än ett vanligt, rakt bett. Därför ställer stången större krav på rytterens hand och förmåga till eftergift.

Tips: När kindkedjan är fastsatt och du tar i tygeln ska skänkeln vinklas 30 till 40 grader. Rid alltid med skumrem på stången. Skulle hästen slänga med huvudet kan stången annars slå den inuti munnen.

Anpassning av kandar

Kandar används främst vid dressyr på lite högre nivå och består av ett bridongbett och ett stångbett.

– För mig är det viktigt att anpassa betten så att de verkar korrekt var för sig. Bridongen används till att bromsa, ställa och böja hästen medan stången reglerar formen, säger Ylva.

Hon utgår från bridongbettet när hon provar ut ett kandar – det ska vara så kort som möjligt och ligga ganska rakt i hästens mun. Bridongen ska sedan få plats innanför stängens

överskänklar (se bild). Ylva undviker kandartstänger med port, utan vill att de ska vara helt raka.

– På det här sättet tar betten så lite plats som möjligt i hästens mun. Använder man en stång med port och en lång bridong hamnar betten på varandra inne i munnen. Då kan man inte använda det ena bettet utan att det påverkar det andra, säger Ylva. ■

Vänj unghästen successivt

Ylva poängterar att man måste ge hästen rätt grundförsättningar från början. Det går inte att tro att djuret med automatik förstår vad bettet är eller hur det fungerar.

– Det enda jag kan föreställa mig att en häst tänker när den får bett i munnen första gången är att den ska svälja metallbiten eller spotta ut den, säger hon.

Hon menar att vi ofta grundtränar våra unghästar för lite utan bett. Om man börjar lära dem signalerna med hjälp av ett bettlöst alternativ, till exempel kapsen vid longering och sidepull vid ridning, skonas munnen. När hästen väl förstår signalerna för stanna, svänga och så vidare kan man introducera bett.

Ta hänsyn till tandfällningen

Det är också viktigt att börja med bett under en period i unghästens liv då det inte stör onödigt mycket.

– Vid ungefär två och ett halvt års ålder sker den första tandväxlingen, så det är den sämsta perioden att introducera bettet. Då är den första kindtanden, som belastas mest vid ridning, extra känslig. I så fall är det bättre att introducera bettet tidigare, och göra uppehåll under tandväxlingen, eller senare.

Innan unghästen får bett i munnen första gången ska man ha tagit bort eventuella vargtänder och låtit det läka ut ordentligt. Själv föredrar Ylva att börja med rakt bett på en helt grön häst.

YLVA OM BETTLÖSA TRÄNS

– Även om du inte rider på bettlöst hela tiden är dessa huvudlag bra som komplement. Skillnaden ridmässigt är framför allt att hästen inte "går med stöd på bettet", vilket är ovant i början. Hästens nosrygg är väldigt känslig, så förleds inte att tro att bettlöst betyder mildt och mesigt.